

ئايىندەى گۇراۋە ستراتېژىيەكان لە رۇژھەلاتى ناۋەراست لە ئەگەرى گەرانەۋەى ترامپ

پروفېسسور دكتور سەردار قادر محيەدين، شارەزا لە ياساى دەستورى و دىپلوماسىيەتى قەيران

ترامپ ۋەك مەتەلىك بۇ ئەمريكىيەكان

ترامپ چل و پىنجه مەين سەرۆكى وىلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمريكا لە 20/1/2017 – 20/1/2021، لە 14/6/1946 لەدايك بوۋە. كىشى (110 كلگم)ە. سالى 1964 ئەكادىمىيە سەربازى تەۋاۋ كىردوۋە. سالى 1967 بەكالورىۋسى لە زانستەكانى ئابورى لە كۆلىژى ۋارتون لە زانكۆى پىنسىلفانىا بەدەست هېناۋە. 3 جار ھاۋسەرگىرى كىردوۋە؛ دوۋان لەۋان مۇدىلىست بوۋن، ئەۋى ترىشيان ئەكتەر؛ لەۋ سىيانە دوۋانىان خاۋەنى رەگەزنامەى ئەۋروپى بوۋن؛ چىك، سلۆقىنى. 5 مندالى ھەيە. نىرخى كۆشكەكەى بە زياتر لە 100 مىليۇن دۇلار دەخەملىندى. لە سەرەتاي ھەلمەتى ھەلبىزاردنى سەرۆكايەتى راي گەياند كە خاۋەنى نىكەى 10 مىليار دۇلارە. سالانە نىكەى 557 مىليۇن دۇلار قازانچ دەچىتە سەر سەرمايەكەى. پىاۋى كارە لە بوارى خانوۋبەرە و، بايەخىشى بە پىشەسازى فېرۆكەۋانى داۋە. لەناۋدارترىن بالەخانەكانىشى، “ترامپى نىۋدەۋلەتى” يە كە لە 72 نھۆم پىك ھاتوۋە و دەكەۋىتە بەرامبەر بارەگاي نەتەۋە يەكگرتوۋەكان. فېرۆكە تايبەتتەيەكەى بەھاكەى 7 مىليۇن دۇلارە؛ ھەندى فېرۆكەى ترىشى ھەيە بەھاكەيان بە 35 مىليۇن دۇلار مەزەندە دەكرى. ئەندامە لە لىستى فۇرىس بۇ مىلياردىرەكان و ئەندامە لە سەندىكاي ھونەرمەندانى شاشە. خاۋەنى “رېكخراۋى ترامپ” ە كە گروۋپىك كۇمپانىيەى ئەمريكىي نىۋدەۋلەتى لەخۇ دەگرىت؛ سالى 1923 لەلايەن باۋكىيەۋە دروست كراۋە، بارەگاگەپشى لەناۋەندى گەرەكى مانھاتنى بەناۋبانگە لە شارى نىۋيورك. سەر بە “كەنىسەى ئىنجىلى مەشىخى” يە و بە مەزھەب پىرۆتستانتە، كە يەككە لەۋ رېچكانەى زۇر پابەندن بە ئىنجىلەۋە و راستەۋخۇ رېنمايى لە كىتېپى پىرۆزەۋە ۋەردەگرن. ترامپ زياتر لە خانوۋبەرە و پىشەسازى فېرۆكەۋانى و گازىنۆكان و شوپنەكانى رابواردن لەناۋ ئەمريكا و دەرەۋە ۋەبەرھىنان دەكات. زياتر گرنگى بە بالادەستى و قازانچ و دەسەلات و چۇن دەۋلەمەندبوۋن دەدات، ھەر بۇيە لەۋ 15 كىتېبەى كە ھەيەتى، زياتر لەۋ بارەۋەن.

ترامپ بۇ ئەمريكىيەكان و تەۋاۋى دۇنيا، سەرۆكىكى تا بلىنى سەمەرە و ئالۇزە! ئەۋ بىزنسمانە؛ بە زەينىيەتى مامەلە و قازانچ بىر دەكاتەۋە؛ بەۋەى چەندى دەست دەكەۋى. ئارەزۋى خۇدەرخستنى لە شاشەكانەۋە زۇرە. تا بلىنى راشكاۋانە دەۋى. يەكەمەين سەرۆكى ئەمريكايە كە خزمەتى سەربازى نەكردى. ھىچ جۇرە چالاكىيەكى سىياسىي نىيە تا سالى 2000. كەسىكى پۇپۇلىستە، كۇنسىرقاتىستە، گۇشەگىرە و تاقەتى كۇبوۋنەۋە و گىفتوگۇى درىژخايەنى نىيە و ھەۋسەلەى زۇر كەمە؛ ئارەزۋو دەكا بەس گۇيى بۇ بگىرى نەك بەپىچەۋانەۋە. نەتەۋەپەرستىكى توندەرەۋە. رەگەزپەرستە و زۇر كەيفى بە كاركردن لەگەل ئافرەت نايەت. تا بلىنى چاۋچنۆك و بەتەماحە. دانايى لە كارەكانىدا لاۋازە. ۋەلاى بۇ ھىچ كەسىك نىيە تا رازىيان بكات و، زووش بىرپار دەدات و ئامۇژگارپىش قىۋول ناكات. زۇر ھەستىارە و بە بچوۋكترىن شت توۋرە دەبى. زۇر بوپرە و، ھەمىشە ەۋدالى شكوۋدارى و كارى مەترسىدار و وروۋژىنەرە و پەخنەپىش قىۋول ناكات و،

شەرمەن نىيە و، ترسى لە پووبەپووبوونەو نىيە و، بايەخ بە ھەست و سۆزى بەرامبەرەكەى نادات و ھەمىشە بە دىدىكى دوژمانەو مامەلە لەگەل پكا بەرەكانىدا دەكات، يان ھەر كەسىك كە لەگەلدا ھاورا نەبى. تەنيا بەرژوھەندى خۆى لا مەبەستە، ھەر بۆيە لە سەرۆكايەتتە تەنيا بەرژوھەندى ئەمريكاى دەويست و دروشمى "لە پيشدا ئەمريكا" كە بۇ دووھەمىن جارە لە دوای "فرانكلين رۆزفيلت"، سى و دووھەمىن سەرۆكى ئەو و لاتە، بەكار دیتەوھ.

كەسايەتتى ترامپ لەلايەن پسيپورانى ئەمريكيەوھە كۆمەلەك ليكۆلنەوھى لەسەر كراوھ، ھەر بۆيە زۆرىك لە "زانايان و ميژوونووسان" سى ئەمريكى، ترامپ بە يەككە لە خراپترين سەرۆكەكانى ئەمريكا ئەژمار دەكەن. كتيبى "حالتى ترامپى ترسناك" پش كە لەلايەن گوڤارى "نيويورك تايمز" ھوھ ئامادە كرابوو، يەككە بوو لە پرفرۆشتيرين كتيبەكانى سالى 2017؛ كە لە دووتوييدا 27 راپورت لەلايەن "پزىشك و پسيپورانى دەروونى" يەوھ ئامادە كرابوو و، تپيدا حالەتى دەروونى ترامپ بە مەترسیدار دەبينن و پييان وايە كاريگەرى نەرينى بۇ سەر ئەمريكاش لى دەكەويتەوھ. ھەر بۆيە بەھوى رەفتارەكانىيەوھ بوو كە 37 تۆمەتى جياجياى بدەنە پال، لەوانەپش: گلدانەوھى بەلگەنامەى نەينى بەبى مۆلەت، ئاستەنگانەوھ بۇ رەوشى دادپەرەرى، شاردنەوھى بەلگەنامەكان، بلاوكردنەوھى ھەندى نووسراوى ساختە لە بەردەم دامەزراوھەكانى جيبەجيكردنى ياسا، گپچەلى سيكسى، چەندان سەرپيچى و لادانى ئەخلاقى و ئابرووبەرانە لە سەرۆبەندى پەيوھەندىيە لادەرەكانى لە دەرەوھى خيزان، تايبەت لەگەل ئەكتەرانى پورن.

ئەدى بۇچى سەربارى ئەوھيش ھەر پكا بەرىكى بەھيژە؟

سەربارى ئەو تۆمەت و ھەلسەنگاندە نەرينيانەى كە بۇ سەرۆك ترامپ كراوھ و دەكرى، بەلام تا ئىستا لە پيشبركى ھەلبژاردنى سەرۆكايەتتى ئەمريكا، كانديدىكى بپركابەرە لەسەر ئاستى حزبى كۆمارى و، سەرسەختيكيشە لە بەردەم پكا بەرەكەى لە حزبى ديموكرات و، بە پكا بەرىكى بەھيژە ماوھتەوھ چونكە:

- تواناي بەرجەستەكردن و دەرپرینی پەيامى كۆمارىيەكانى ھەيە بەراشكاوى و پرون.
- ھەر لە خولى يەكەمى سەرۆكايەتتەيەكەيەوھ تواناي بەرجەستەكردنى پەيامى كۆنسيرفاتىستە راسترەوھەكانى ھەبووھ، ھەر بۆيە لەلايەن راسترەوھەكانەوھ پشتيوانى لى دەكرى و ھەولى سەرکەوتنى بۇ دەدەن؛ چونكە ئەو باشتيرين كانديدە بۇ جيبەجيكردنى ئەجىنداي كۆنسيرفاتىستە راسترەوھە توندرەوھەكان؛ كە ئەمە خالىكى زۆر مېحوەرئىيە بۇ ناوھەوھى ئەمريكا.
- جەختكردنەوھى لەسەر ناوخواى ئەمريكا و بەرژوھەندىيەكانى، پيش ھەموو لايەنپك.
- لە سياسەت و ستراتيجيەتەكانىدا پشتيوانى تەواوى ئيسرائيل دەكات؛ بەمەپش سەرمايەدار و زۆرينەى ميدياي ئەمريكى دۆستىەتى.
- بۇ دەرەوھى ئەمريكا تەنيا بايەخ بە مانەوھى ئەمريكا دەدات بە بەھيژى و دەستكەوتنى قازانجى زياتر؛ ھەر بۆيە زۆر بەكەمى جەخت لە ديموكراسيەت و مافى مرؤف دەكاتەوھ.

كۆنسيرفاتىستە راسترەوھە توندرەوھەكان و پرۆژەى 2025

پرۆژەيەكى كردارى ھەلسەنگينراوى زۆر وردە و، لەلايەن 100 رېكخراوى راسترەوھى كۆنسيرفاتىستى لەراددەبەدەر توندرەوھى ئەمريكيەوھ ئامادە كراوھ، كە بە چاودپىرى و سەرپەرشتى رېكخراوى كەلەپوور (The Heritage Foundation) ئامادە كراوھ. پوختەى پرۆژەكە ئەوھيە كە: سەرۆك ترامپ لە ماوھى

سەرۆكايه تىي پېشوویدا نەيتوانى ئەمريكا بەرەو گۆرانكارىي پېشبينىكراوى پېكخراوۋەكە ئاراستە بكات. بە راي ئەوان: دەبووايە ترامپ زياتر كۆنسىرفاتىست و توندرەو بووايە. بە لاي ئەوانەوۋە ھۆكارەكەي دەگەرپىتەوۋە بۇ نەبوونى پلانېكى روون و نەبوونى كەسانى تايبەت و بە ژمارە تەواو كە وەلائيان بۇ جىبەجىكردى پلانەكە ھەبى.

پروژەكە جەخت لەسەر چارەسەرى چوار كەموكورتى دەكاتەوۋە، ئەويش لەنيو چوار فاكترى سەرەكيبەوۋە:

- بوونى ئەجىنداىەكى سياسىي رۇشنى تەواو كە دەبى وەك پلان پەپرەويى لى بكرى.
- بوونى كارمەند و كاربەدەست كە وەلائي تەواويان بۇ جىبەجىكردى پلانەكە ھەبىت.
- بوونى ئەكادىمياىەكى تايبەت بۇ راھىنان لەسەر ئاستى سەرۆكايەتى، تا ئەو كارمەندانە سەرخستنى جىبەجىكردى پلانەكە مسۆگەر بكن.
- بوونى كىتېبىك كە تىيدا بەتپروتەسەلى ئاماژە بە ئەجىنداى تايبەت و تەواو ديارىكراو بدات كە دەبى لە ماوۋە 180 رۆزى سەرەتاي دەستبەكاربوونى ترامپ جىبەجى بكرىن.

ئەو پروژە كۆنسىرفاتىستە توندرەوۋە، لە دادبىنىي دادگەكانەوۋە لەلايەن دادوۋەرە راستپرەوۋە كۆنسىرفاتىستەكانەوۋە دەپاريزرى، ئەويش لەلايەن دامەزراوۋەي كۆمەلگەي فېدرالىيەوۋە (Federalist Society) سەرپەرشتى دەكرى، كە زياتر لە 100 ھەزار پاريزەر و ياسايىي تىدا ئەندامە؛ لە گەرەترىن دەستكەوتەكانىشى ئەوۋەيە كە پىنج لە دادوۋەرانى دادگەي بالاي و لات (The Supreme Court) لاي ئەوۋەوۋە دەرچوون: برىت كاقانو، نىل گورساچ، ئىمى كوونى بارىت، كلارنس توماس، ساموئل ئاليتو. لەو دادوۋەرانە، سىيانى يەكەم لەلايەن ترامپەوۋە كاتىك لە سەرۆكايەتىي و لات بوو، دانراون.

ئەوۋەي كە جىي بايەخ و تىبىنىيە، ئەو پروژەيە زور گرنگى بە گۆرانكارى لە بونىادى دەولەت و دامەزراوۋەكانى بەگشتى دەدات؛ ئەو گۆرانكارىيانەيش رەنگدانەوۋەي مەترسىدارى دەبى لەسەر ئاستى ناوخۇ و دەرەوۋەي ئەمريكا بەگشتى و لەسەر ئاستى رۆژھەلاتى ناوۋەراستىش بەتايبەتى. ئەو بىرۇكە و پلانانەيش لە كىتېبىكى قەبارە گەرە لە دووتويى 922 لاپەرەدا بە ناوئىشانى دەسەلاتدان بە سەركردايەتى: بەلېنى كۆنسىرفاتىستەكان (Mandate for Leadership: The Conservative Promise) باس و تومار كراون.

بەو پىيە بىت، ترامپ كارەكتەرىكى بەھىزى جىبەجىكردى ئەجىنداى كۆنسىرفاتىستەكانە و چاوپروانى قۇناغىكى توند و ئاشوب لەسەر ئاستى نيودەولەتى و چەندان گۆرانكارىي بونىادى لە كۆمەلگەي ئەمريكى دەكرى. “جو بايدن” يش ھەستى بەو مەترسىيە كردوۋە و لە لىدوانىكىدا پىش زياتر لە دە رۆژ لەمەوبەر سەبارەت بە ئەنجامى ھەلپژاردنەكانى سەرۆكايەتىي مانگى نۇقەمبەرى ئەمسال، راي گەياند: چاوپروان دەكرى ئەگەر ترامپ بدورى، بەرەنجامى ھەلپژاردنەكان قبول نەكات، ئەوۋەيش كۆمەلگەي ئەمريكى و ئەزموونى دىموكراسى و ھەژموونى بەسەر دونياوۋە، تەواو دەخاتە ژىر پرسیار و مەترسىيەوۋە. ھەر بۇيە گەرەنەوۋەي ترامپ ئەوۋەندەي كە لە بەرژەوۋەندىي كۆنسىرفاتىستەكانى ئەمريكاىە، ھىندە لە بەرژەوۋەندىي ھىچ لايەنىكدا نىيە.

بنەماكانى پەيامى ترامپ: “يەكەمجار ئەمريكا” ئەوۋەيە: پاراستنى ئەمريكا لە ھەموو مەترسىيەك لە ئىستا و

ئايىنە، پەرەدان بە خوشگوزەرانى ئەمىرىكا و لەپېشەنگدا ھېشتەنەو، پاراستنى ئاشتى لە ھەناوى ھېزەو، پەرەدان بە كارىگەرى و ھەژموني ئەمىرىكا بەسەر دونياو. بەلام خولى سەرۇكاپەتتېيەكەى پېشوووى بەو دەناسراپەو: بېسەرۋەرى و لاوازى پېكخستن، جەمبونى دەسەلاتەكان لە خۇيدا و گۆينەگرتن بۇ ھېچ كام لە ئەندامانى ستافەكەى (ھەر بۇيە چەندان وەزىر لە سەردەمى ئەودا بەھوى جىاوازى بۇچوونەو ھەستىار، دانانى كەسانى مېلىتار لە چەند پۇستېك لە حكومەتەكەى، شېرزەى و پەرتەوازەى لە پروسەى دروستكردنى بېرارد، كە پېشتەر ئەمىرىكا ئەو حالەى بەخۇيەو نەبىنيو، كەمترىن باپەخدان بە دىموكراسىيەت و مافەكانى مەو، ھەلكشانى رەوتى كۇنسىرقاتىست لەناو حكومەت و كۆمەلگەى ئەمىرىكى، ئەوپەرى لايەنگىرى بۇ بەرژەوئەندىيەكانى ئىسرائىل، كشانەو لە دانوستانى بازىرگانى بۇ شەراكەتى مەوداى زەرىا، كشانەو لە رېككەوتننامەى پارس سەبارەت بە گۇرئانكارىي ژىنگە، كشانەو لە رېككەوتننامەى ناوكى لەگەل ئىران و ھتد.

ترامپ باوہرى بە بەكارھىنەنى ھىزى رەق (Hard power) ھەيە؛ زۇر باوہرى بە بەدەستھىنەنى ھىزى زېر يان رەق بۇ ئەمىرىكا ھەيە و، بەردەوام ھەولې بۇ دەدا، چونكە لە زەينىيەتى سىياسىي ئەودا ئەو جۇرە لە ھىز، ئەمىرىكا بەرەو بەدەستھىنەنى ھىزى رەھا دەبا؛ بەو ھىزە رەھاھەيش سەركەوتنى رەھا و تەواو بەدەست دىت. باوہرى واپە سىياسەتى نۆدەولەتى، مەملانىيە لە پېناو بەدەستھىنەنى ھىزى زىاتر و ھىچى دېكە نا؛ ئەمىرىكاش لەو رەو ھەو پېويستى بە دونيا نىيە، بەلكو ھەموو دونيا پېويستى بە ئەو ھەيە. ھەر بۇيە لە ماوہى سەرۇكاپەتتېيەكەى، خەرجى بەرگىرى و لاتەكەى بە رېژەى 10% زياد كرد، بەلام لە بەرامبەردا بوودجەى تەرخانكراو بۇ دىپلۇماسىيەت و پەرەپېدانى، بە زىاتر لە 30% كەم كردهو. لەو رەوانگەپەوھيش پېداچوونەو بە دوو دەيە سىياسەتى دەرەوئەمىرىكا كردهو و تەنيا جەختى لەسەر پركابەرىي نۆدەولەتى دەرەوئەمىرىكا جىي باپەخە و ھىچى تر نا.

لەو باگراوندە سىياسىيەو بۇمان دەرەكەوئى كە سەرۇك ترامپ ھىچ بىرۇكەيەكى بۇ دەستپورەدانى مەوئى نىيە، مەگەر كارېك بەرژەوئەندىيەكانى ئەمىرىكا بخاتە مەترسىيەو؛ واتە بەرژەوئەندىيە لە سەرۋو پەيامى لىبرالىيەت و دىموكراسىيەتەو دادەنا. لەو پېشەو تەنيا پىشتى بە را و كارى كەسى خۇى ھەبوو و ھەيە؛ ئارەزووى لە ھىچ كارېكى بەكۆمەل نەبوو و نىيە يو ھىچ كۆمەكئىيەكى ئەوتۇشى بۇ دامەزراو نۆدەولەتتېيەكان دابىن نەكرد.

كەواتە تەنيا بۇچوونى نەتەوئەيى “يەكەمجار ئەمىرىكا”، لە پېشەنگى كار و ئەجىنداكانىيەتى. لەسەر ئاستى سىياسەتى دەرەوھيش گىرنگى بە سىياسەتى مامەلە دەدات و پىشت بە تواناى كەسئىتى خۇى دەبەستى نەك پەيوئەندىيە نۆدەولەتتېيەكان؛ مەبەستى مامەلەيەكى خىراپە و، ھەرۋەھا ئەوئەى كە چەند قازانجى دەست دەكەوئى، نەك بونىادنانى پەيوئەندىيەكى درىژخايەن. ھەر بۇيە تا بلىي پۇپۇلىستە و تەنيا جەخت لەسەر بەرژەوئەندىيەكانى ئەمىرىكا دەكاتەو لە ناوہو. پەيوئەندىيە دىپلۇماسىيەكانى ئەمىرىكا لە سەردەمى ئەودا بەرەو داكشان چوون.

رۇژھەلاتى ناوہراست لە زەينىيەتى سىياسىي ترامپدا

رۇژھەلاتى ناوہراست ناوچەيەكى پىراپەخ و ستراتىژىيە بۇ دەولەتانى رۇژاوا، تايبەت بۇ ئەمىرىكا. ئەو

ناوچه يه 5 دەريا و 6 كەنداو و 7 دوورگەى تېدايه و، 56.5% يەدەگى نەوتى خاۋ لە جىھاندا تەنيا لە دەولەتانى عەرەبىدايه؛ ھەر بۇيە بە كلىلى ستراتىژى و جىۋېپۇلىتىكى دونيا ئەژمار دەكرى. ئامانجەكانى ئەمريكا لە پۇژھەلاتى ناوھراست جەم بوون لە: بەرەنگار بوونەوھى تىرۇر، زالبوون بەسەر سەرچاۋەكانى وزە، بەرگرتن لە بلاۋبوونەوھى چەكى كۆمەلكوژ، پاراستنى ئاسايش و ھەژمونى ئىسرائىل، گەمارۇدانى ئەو ھىزانەى كە دژن لەگەل بەرژھەندىيەكانى ئەمريكا، بلاۋكردنەوھى بىر و كەلتور و بەھى ئەمريكى. بەلام تا ئىستا ئەمريكا نەيتوانيوھ ئەو ناوچەيە كۆ بكاتەوھ و بىكاتە كوتلەيەكى يەكگرتوو و شوينكەوتوو بۇ ستراتىژىيەتى خۇى. لەوھىش خراپتر، لە سەردەمى ترامپ دووچارى لىكترازانى زياتر و ئاشوب ھات، چونكە تېروانىنى ترامپ لە سى ئامانجى سەرھكىدا خۇى دەبىنيەوھ: نابى پۇژھەلاتى ناوھراست بىپتە مۇلگەيەكى ھىور بۇ رېكخراۋە تىرۇرىستىيەكان، پىنەدان بە ھەژمونى ئەو ھىزانەى كە دژى ئەمريكان لە ناوچەكە، بەتايىبەت ئىران و رووسيا و چىن، كاركردن لەسەر سەقامگىرىيى بازارى وزەى جىھانى.

بۇ بەدەھىنەنى ئەو ئامانجە ئەمريكا زۇرتىن كۆمەكى بە دەولەتانى ناوچەكە داوھ، بەتايىبەت ئەوانەى كە رېككەوتننامەيان لەگەل ئىسرائىل ھەيە؛ بۇ نمونە لە سالى 2021 زياتر لە 15.6 مىليار دۇلار كۆمەكى ئەمريكايە بۇ جىھان؛ لەو پرە، 6.5 مىليار دۇلارى بۇ دەولەتانى پۇژھەلاتى ناوھراستە، واتە 41.6%؛ لە كۆى ئەو 6.5 مىليارە، برى 6 مىليارى بۇ تەنيا 3 دەولەتە (ئىسرائىل 3.3، مىسر 1.4، ئوردن 1.3).

كەواتە پرسىيارەكە ئەوھيە: ئايا بارودۇخى پۇژھەلاتى ناوھراست دواى ھاتنەوھى ترامپ بەرەو سەقامگىرى دەچى يان ئاشوب؛ وھلامەكە پوونە، كە بەرەو ئاشوبە. كەواتە گەرەنەوھى ترامپ بۇ ناوچەكە چى دەگەيەنى؛ زياتر گوشارخستە سەر فەلەستىنيەكان بۇ ئاشتى لەگەل ئىسرائىل و ئەمريكاش وەك نىوانگىر (نىۋېژىكار) پۇل بگىرى، بەردەوامبوونى جەنگ لە دژى داعش، نەگەرەنەوھى بۇ رېككەوتننامەى چەكى ناوكى لەگەل ئىران و زياتر گوشارخستەسەرى، ھەلكشانى توندوتىژى و پەوتى دىكتاتورىيەت لە پۇژھەلاتى ناوھراست، بەرەودان بە دووبەرەكى و مەملانى لە ناوچەكە، بەتايىبەت لە نىوان سعوودىا و ئىران. ھەر بۇيە لە 45% ى چەكى فرۇشراوى ئەمريكا لە جىھاندا بۇ دەولەتانى ناوچەكە بوو، چونكە ئەمريكا ھىچ پۇژھەيەكى نىيە بۇ بونىادانەوھى دەولەتانى ناوچەكە لەسەر بنەماى دىموكراسىيەت و فەرمانرەوايىيى دروست. ھەر بۇيە شەپۇلى پىشلىكردى مافەكانى مروڤ و داكشانى دىموكراسىيەت ئەگەرىكى بەھىژە؛ سەرھەلدانەوھى شەپۇلىكى ترى جەنگ لە يەمەن و، زياتر گوشارخستە سەر ئىران، ھەولدان بۇ داپرىنى پەيوەندىيى عىراق لەگەل ئىران و گورزوھشاندى زياتر لە پەوتە وھلائىيەكانى سەر بە ئىران لە عىراق، بەرەوى زياترى دەبى.

كەواتە ھىچ جۇرە چاكسازى و پۇژھەيەكى ئاسايشى ھەرىمى و دىموكراسى لە ئارادا نىيە و، تەواوى ھەولەكانى چاكسازىيىش بىئاكام مانەوھ؛ بۇ نمونە تەنيا لە 12/12/2002 – 30/6/2004 نىكەى 13 پۇژھەى دەستپىشخەرى بۇ رېفۇرم لە پۇژھەلاتى ناوھراست خراپە روو، بەلام ھەموويان بىئەنجام بوون؛ ھەموويان كۆك بوون لەسەر: پەردان بە دىموكراسىيەت و فەرمانرەوايىيى دروست، بونىادنانى كۆمەلگەيەكى مەعريفى، فراوانكردى دەرفەتە ئابوورىيەكان. كەواتە ئەوھى كە بىست سالە كارى لەسەر دەكرا، لە سەردەمى فەرمانرەوايىيى ترامپ بىھوودە كرا.

دەولەتانى كەنداو

گەرانه‌وه‌ی ترامپ له به‌رژه‌وه‌ندیی زۆربه‌ی ده‌وله‌تانی كهنداوه، وه‌ك: سعودییا، ئیمارات، به‌حرین، ئوردن، عوممان، ولاتانی تری عه‌ره‌بیش وه‌ك میسر و سوودان و مه‌غریب سوودمه‌ند ده‌بن؛ ته‌نانه‌ت ترامپ به‌ سیسی، سه‌رۆکی میسری ده‌وت: دیکتاتۆره‌ دلخوازه‌كه‌م! نیویۆرك تایمز ئه‌وه‌ی ئاشكرا كرد كه ترامپ له سه‌ره‌تای مانگی چواری 2024 په‌یوه‌ندیی به‌ شازاده‌ی جینشینى سعودییاوه‌ كردووه‌ و باسیان له په‌یوه‌ندییه‌كانیان كردووه‌ له‌ داهاتوودا؛ پێشتریش هه‌ر له‌ سعودییا ترامپ به‌شداریی له‌ لووتكه‌ی عه‌ره‌بی-ئیسلامی-ئه‌میریکی كرد كه‌ سعودییا بۆ ئه‌میریکی رێك خستبوو و توانیی 55 سه‌ركرده‌ی جیهانی ئیسلامی و عه‌ره‌بی كۆ بكاته‌وه‌. بۆ نمونه‌ گه‌رانه‌وه‌ی ترامپ بۆ سه‌رۆكایه‌تی، ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی بۆ سعودییا: ته‌واوكردنی ئه‌و رێككه‌وتنه‌ی كردوویانه‌ كه‌ بپه‌كه‌ی زیاتره‌ له‌ 460 ملیار دۆلار (له‌و بپه‌ پاره‌یه‌ زیاتر له‌ 110 ملیاری بۆ كپینی چه‌كه‌ له‌ ئه‌میریكا)، پشتیوانیکردنی سعودییا دژ به‌ ئێران و حووسییه‌كانی یه‌مه‌ن.

به‌لام پرسیاره‌ هه‌ستیاره‌كه‌ ئه‌وه‌یه‌: ئایا له‌ دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی ترامپ، كام دژواری بۆ ده‌وله‌تانی كهنداو دیته‌ ئاراوه‌؟

- هه‌لكشانی مملانیی ئێران و ده‌وله‌تانی كهنداو.
- بره‌ودان به‌ ئاساییکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ له‌گه‌ل ئیسرائیل. ئه‌نجومه‌نی هاریکاری كهنداو شه‌شن: ئیمارات، سعودییا، عوممان، قه‌ته‌ر، كوئیت، به‌حرین؛ له‌و ده‌وله‌تانه‌ ته‌نیا سعودییا و كوئیت په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆیان له‌گه‌ل ئیسرائیل نییه‌.
- ده‌بی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ سه‌رله‌نوێ پێداچوونه‌وه‌ به‌ په‌یوه‌ندییه‌ سیاسی و ئابورییه‌كانیاندا بکه‌نه‌وه‌ له‌گه‌ل چین و پرووسیا. بۆ نمونه‌ له‌ كۆتایی سالی 2023، قه‌باره‌ی بازرگانیی نیوان چین و ده‌وله‌تانی عه‌ره‌بی، 431 ملیار دۆلار بوو؛ له‌و ژماره‌یه‌ رێژه‌ی 76.7% ی ئه‌و بازرگانیه‌ له‌گه‌ل ده‌وله‌تانی هاوپه‌یمانیی ئه‌میریكا و ئیسرائیل بوو؛ بۆ نمونه‌ ته‌نیا 384 ملیاری له‌گه‌ل سعودییا، ئیمارات، عێراق، عوممان، كوئیت، قه‌ته‌ر و میسر بوو.
- هه‌لكشانی زیاتری هاوكی‌شه‌ی مملانیی له‌ نیوان ئه‌میریكا و چین و پرووسیا له‌ كهنداو.
- به‌ده‌رکه‌وتنی فره‌چه‌شنی له‌ هاوپه‌یمانیییه‌ سیاسی و ئاسایشیه‌كان له‌ ناوچه‌كه‌.
- له‌به‌رچاوترینی به‌رژه‌وه‌ندییه‌كانی ئه‌میریكا؛ به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ده‌وله‌ته‌كه‌ مامه‌له‌ی دوژمنی ئه‌میریکی ده‌ره‌ق ده‌كری.

كه‌واته‌ گه‌رانه‌وه‌ی ترامپ هه‌ندیی دژواری بۆ ده‌وله‌تانی كهنداو ده‌نیته‌وه‌، به‌لام هاتنه‌وه‌ی مه‌ترسیدار نییه‌ له‌سه‌ریان، چونكه‌ به‌رژه‌وه‌ندی و مانه‌وه‌ی سیسته‌مه‌ سیاسیه‌كان پارێزراوه‌.

ئێران

گه‌رچی له‌ سه‌رنجدان له‌ ته‌واوی هاوكی‌شه‌ی مملانیی ناوچه‌كه‌، ده‌رکه‌وتوو ئه‌وه‌نده‌ی كه‌ ئێران هاوته‌ریب و هه‌ماهه‌نگه‌ له‌گه‌ل ده‌وله‌تانی رۆژاوا، ئه‌وه‌نده‌ هاوپه‌یمانی پرووسیا و چین نییه‌، به‌لام په‌یوه‌ندییه‌ توندوتۆله‌كانی له‌گه‌ل پرووسیا و چین، وه‌ك كارتی گوشار وان بۆ سه‌ر ده‌وله‌تانی رۆژاوا، تا له‌ ئاكامدا له‌گه‌لیدا رێك بکه‌ون و قه‌ره‌بووی زیانه‌كانی گه‌مارۆكانی بۆ بکه‌نه‌وه‌. به‌لام مملانییكان له‌گه‌ل ئێران ده‌گه‌رینه‌وه‌ هه‌مان دۆخی جارانی سه‌رده‌می ترامپی یه‌كه‌م، چونكه‌ ئه‌وكات حكومه‌تی ترامپ ئێرانی وه‌ك ده‌وله‌تیك له‌ میحوه‌ری جه‌نگ ئه‌ژمار كردبوو و وه‌ك به‌ربه‌ست و دوژمن وا بوو له‌ به‌رده‌م

بەرژەوهندییەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل لە پوژھەلاتی ناوہراست. لە بەلگەنامەى ستراتیژییەتى ئاسایشى نەتەوہیىی ئەمریکا بۆ سالى 2017ى حکوومەتەکەى ترامپ، 17 جار ناوی ئێرانى تێدا ھاتبوو، وەک: پەرەپێدەرى چەکی ناوکی، پشتیوانی و دالەدانى تیرۆر، مەترسی بۆ سەر ئاسایشى ناوچەکە.

کەواتە: ئایا ئێران لە بەرامبەردا چى دەکات؟ لە پووداوەکانى سالى رابردوو لە پەيوەندییە خراپەکانى ئەمریکا و ئێران، ئەو ھەمان بۆ دەردەکەوى کە: ئێران تا بۆى بکرى، خووى لە خزانەناو جەنگ لەگەل ئەمریکا و ئیسرائیل دەپاریزی؛ تەنیا نمایشیک لە بەردەم راي گشتى بەسە کە گوايە دژ بەو دوو ولاتەيە؛ کەمتر پەنا بۆ ھەراسانکردنى ئیسرائیل دەبات. بەلام لە رینگەى ميليشيا وەلائىيەکانى سەر بە خووى، ھەولى گوشار بۆ سەر ئەمریکا دەدات، بەلام کەمتر لە جارەن. ھەرچيشى بۆ بکرى، ھەولى وەستاندى پەلامارى ئیسرائیل دژ بە حزبوللا دەدات. خالە بەھیزەکانى ئێران لە دەروە زۆرتەن وەک لە ناوخوا، چونکە ئێران خالى بەھیزی لە ناوخوا زۆر کەم و لاواز بوونە. بەرھەو پيشچوونەکانى ئێران بۆ ریککەوتن لەگەل ئەمریکا، لە سەردەمى ديموکراتەکان زۆرتە بوو وەک لە کۆماریيەکان.

عێراق

پینگەى عێراق لە ستراتیژییەتى ئەمریکادا زۆر گرنگە؛ ئەوان بە يەکیک لە کلیلەکانى ھەژمونی دەزانن بۆ پوژھەلاتى ناوہراست. پەيوەندییەکانیان لەگەل عێراق بەردەوام بوون، بەلام کەم سات ھەبوو بەردەوام بووبن لە سەقامگیری؛ ھەلبەزودابەزىان کردوو. ئەو گرنگیەيش زیاتر لە سالانى 2001 – 2015 زۆر بوو، بەلام دواتر کەم بۆتەوہ؛ بۆ نموونە بە سەرنجدان لە ناو و گرنگیى عێراق لە بەلگەنامەى ستراتیژییەتى ئاسایشى نەتەوہیىی ئەمریکا لە سالى 2001 – 2021 کە دەکاتە بیست سال، 112 جار ناوی عێراق ھاتوو و باس کراوہ: سەردەمى بۆشى کور 57 جار، ئۆباما 48 جار، ترامپ تەنیا 7 جار. ھەر بۆیە لە سەردەمى ترامپ ئەو ھەندە بەبايەخەوہ مامەلە لەگەل عێراق نەکراوہ. لەو 7 جارە، 6 جاريان لە بابەتى تیرۆر ھاتووہ، تەنیا يەک جار ناوی عێراق لەمەر پتەوکردنى پەيوەندیى ھاوبەش ھاتووہ لەگەل عێراق. ھەر لە ماوہى ئەو 20 سالەدا بۆش و ئۆباما و ترامپ بە 7 سەردان ھاتوونەتە عێراق: 5 فەرمين (بۆش 4 جار، ئۆباما 1)، 2 سەردانىشيان لەلایەن ترامپەوہ بووہ، کە ھەردوو جارەکە نافەرمى بوون و تەنیا بۆ بەسەکردنەوہى ھیزەکانیان بووہ لە عێراق.

ھەر بۆیە ترامپ لە ماوہى سەرۆکايەتییى خووى 4 ئامانجى لە عێراق ھەبوو:

- عێراق بەرھەىکى جەنگى ناوہندییە بۆ قەلاچۆکردنى تیرۆر لە پوژھەلاتى ناوہراست. کەواتە بەکارھێنانى ھیز لە ھاوکیشە سیاسییەکانى عێراق، ئەگەر يک و بژاردەبەکى بەھیز و چاوہروانکراوہ.
- پتەوکردنى پەيوەندییە ھاوبەشە دوورمەوداکان لەگەل عێراق؛ ئەمەيش ئەوہ دەگەيەنى کە ئەمریکا نيازی چۆلکردنى عێراقى نيبە.
- سنوردانان بۆ ھەژمونی ئێران لە عێراق بە ھەر ھۆکار يک بووبیت؛ کەواتە بۆ ئەو بابەتە ھۆکارەکانى گوشار و بەکارھێنانى ھیز چاوہروانکراوہ دژ بە ھەر گرووپ يک کە بەرژەوہندییەکانى ئەمریکا بخاتە مەترسییەوہ.
- بەرھەنگاربوونەوہى ھەژمونی چين و رووسيا بەسەر عێراقەوہ؛ لەمەدا گوشارەکان زۆرتە دەبن

و، پيوسته عيراق چاو به پهيوهنديه کانی له گهل چين بخشينته وه.

کهواته نه گره کانی هه لکشانی هاوکيشه کان له ساتی گه پانه وهی ترامپ له عيراق، به ره و گرزی و به کارهینانی هیزی پتر دهن.

ئیسرائیل

گه پانه وهی ترامپ له بهر ژه وهندی سهر و کوه زیرانی ئیسرائیل "ناتانیا هو" یه. نه و او وه سفی ترامپ ده کات به وهی گه وره ترين دؤستی ئیسرائیله له کوشکی سپی. به گه پانه وهی، هاوکيشه ی غه ززه به ره و ناقاریکی ترسناک ده چی و هیچ نهرمییه ک به رامبه ر فه له ستینییه کان نانوینی؛ بو نمونه کاتیک ده سه لاتی فه له ستینی "مامه له ی سه ده" ی رت کرده وه، له واشنتون دهری کرد؛ هه ر نه و بو کونسولخانه ی له ته لئه بیبه وه گواسته وه قودس؛ له سه رده می نه و بو چوار ده وله تی عه ره بی (ئیمارات، به حرین، مه غریب، سوودان) بریاری به ستنی په یوه ندیان له گهل ئیسرائیل دا. کهواته ئیستا ئیسرائیل به ئاشکرا په یوه ندی له گهل 7 ده وله تی عه ره بی هیه، به میسر و ئوردنیشه وه، نه ویش دوا ی 8 جهنگ و مملانی. هه میسه سه روکه کانی ئه مریکا به بایه خه وه روانیویانه ته ئیسرائیل؛ بو نمونه له ماوه ی 50 سالی پيشوو (1974 - 2024)، 14 جار سه روکه کانی ئه مریکا سه ردانی نه و ولاته یان کردوه وه ک پشتیوانیده رپرین (نیکسون 1، کارته ر 1، بیل کلینتن 4، بؤشی کور 2، ئوباما 2، ترامپ 1، بایدن 3).

کهواته چی ده بی؟

- پاراستنی بهر ژه وهندییه کانی ئیسرائیل و به ره پیدانی له پوژه لاتی ناوه راست.
- وه ستانه وه و بهرگری سه سه ختانه له ئاسایشی نه ته وه بیی ئیسرائیل.
- پاراستن و پته وکردنی هه ژمونی ئیسرائیل به سه ر ده وله تانی ناوچه که وه له هه موو پرویه که وه.
- یه کلاکردنه وهی هاوکيشه ی فه له ستین له بهر ژه وهندیی ئیسرائیل، نه گه ر به گوشار بووی؛ بو نمونه له مامه له ی سه ده دا که پيشنیاریکی ترامپ بوو بو دروستکردنی ده وله تیک بو فه له ستینییه کان، گه رچی له لایه ن ده سه لاتی فه له ستینی و هه ماسه وه رت کرایه وه، به لام له لایه ن میسر و سه وودیا و ئوردنه وه کاردانه وهی ئه رینییانه ی دهره ق کرا.
- گوشارکردن بو به ستنی په یوه ندی له گهل ئیسرائیل له لایه ن ده وله تانی تری عه ره بی، نه ویش بو گوپینی په یوه ندییه کان له سه ر ئاستی نافه رمی بو ئاستی فه رمی له سه ر ئاستی حکومه ته کان؛ به مایش مامه له کردن له گهل ده وله تی جووله که له ناوچه که ئاسایی ده بیته وه و په یوه ندییه دیلو ماسییه کانیش له گهلیدا پته وتر دهن.

هه ری می کوردستان

له روانگی نه و دیفاکتوییه ی که باسمان کرد، ده توانین نه وهی که په یوه سه ته به هه ری می کوردستانه وه، وه ک نه کته ریکی ناده وله تی، بلین:

- ده بی هه ری می کوردستان له وه حالی بی که مامه له له گهل که سیکی پوپولیستیدا ده کات. له و باره یه وه دوو هوکار سه ره داوی بابه ته که ن: ته نیا بهر ژه وهندییه کانی ئه مریکا ره چاو ده کرین؛

ئەمەریکا لە پرووی ئابووری و ئاسایشەوه چەندی دەست دەکەوئ. لەو بارەیهوه گرنگیدان بە کۆمپانیا ئەمەریکیەکان کاریکی دروستە.

▪ خزانەنی هەریمی کوردستان بەهۆی هاوکێشە دژوارەکانەوه بۆ ناو مەملانێکان، ئەگەریمی هەستیارە. دەبێ هەریم دانایی خۆی بەکار بێنێ. هەریم تەنیا دەبێ لە هاوکێشە دژ بە تیرۆر چالاک بێت کە لە بەرژووەندی هەریمە و جێی مەترسی دەولەتانی ناوچەکە نییە.

▪ دەبێ هەریمی کوردستان لە هەولێ ئەویدا بێت لە پرووی دیپلۆماسییەوه ئەو بە ئەمەریکا بسەلمیئێ کە هەندێ لە بەرژووەندیەکانی لە هەریمی کوردستانن. هەر بۆیە نابێت پەيوەندیەکانی لەگەڵ ئەمەریکا روو لە ساردبوونەوه بکەن.

▪ ئەکتەرە نادەولەتیەکان لە پرووی سیاسی و ئابووری و ئاسایشەوه سەرلەنوێ ئەکتیف دەبنەوه؛ سەرلەنوێ ناساندنەوهی هەریم بە ئەمەریکا کاریکی پێویستە؛ دەنا پێوهری دیموکراسی و مافی مرۆف هێندە لای ترامپ بەبایەخ نییە.

▪ هەناردەکردنەوهی نەوتی هەریم؛ چونکە ترامپ زۆر جەخت لەسەر سەقامگیری بازاری وزە دەکاتەوه و گوشاریش دەکات بۆ دا بەزاندنی نرخێ نەوت.

▪ پتەوکردن و گەردبوونەوه و یەکپەریزی و یەکەهلوپستی نیشتمانی، کاریکی پێویستی قووناغەکەیه. بەردەوامبوون لە پرۆسە چاکسازی لەسەر ئاستی دیموکراسی و دامەزرێوەییەوه کاریکی ئەریئییە.

▪ سەقامگیری پەيوەندیەکان لەگەڵ بەغدا، هاوتەریبە لەگەڵ سەقامگیری پەيوەندیەکانی هەریم لەگەڵ ئێران.

▪ هەولدان بۆ بەئاکامگەیانەنی پرۆسە هەلبژاردن بە باشترین و سەرکەوتووترین شیۆه؛ چونکە هەریم لەوێوە دەتوانێ سەرلەنوێ: رەواپەتیی دەمەزەرد بکاتەوه، پشتیوانیی نیۆدەولەتی بۆ خۆی بەفەرمی بەهێلێتەوه، مانەوهی هەریمی کوردستان وەک واقعیکی دەستووری و پێویستی نەتەوهیی بسەلمیئێتەوه.

▪ ترامپ زۆر ئارەزووی مامەلە لەگەڵ کەسەکاندا دەکات نەک دامەزرێوەکان. پۆلی سەرۆکی هەریم سەرلەنوێ دەبێ بەبایەخەوه مامەلە لەگەڵدا بکری، چونکە دواي هەلبژاردنیش پرسی پێکھێنانی حکوومەت لەبەر مەملانێ و ناکۆکی لایەنەکان کاتی زۆرتری لە جاران دەوێ، بەتایبەت لەگەڵ یەکیئیی نیشتمانی کوردستان.

▪ بارودۆخی ناوچەکە و عێراق بەرەو هەلکشان دەچێ؛ دەبێ هەریمی کوردستان لەو بارەیهوه هۆشیار بێت و، پێگەیی خۆی لەبەرچاوی بێت.

▪ هێشتنەوی پەيوەندیەکانی بەپتەوی لەگەڵ دەولەتانی کەنداو و ئوردن و تورکیا؛ کە هەموویان لە خولگەیی سیاسی ئەمەریکا دەسوورێنەوه.

▪ ترامپ کەسیکی میزاجییە و توانای دانیشتنی فەرمیی کەمە؛ هەر بۆیە هەریم لە ساتی پەيوەندی لەگەڵیدا دەبێ دەرفەتی گونجاوی بێنێ و زەمینەسازی بۆ بکات، بەو مانایە دەبێ کۆدەکانی میزاجدروستی ترامپ بدۆزێتەوه و لە دەرفەتی گونجاودا هەلەکان بقۆزێتەوه. بۆ نمونە کاتیکی بازرگانیک دەبێتە سیاسیەتمەدار یان سەرۆکی ولات، دەبێ بە دواي چیدا بگەرێت، یان بیبەوێت چی دەست بکەوێت؟